

## Plants Metaphor and Moral Cultivation in Mencius' Ethics

## อุปสรรคพืชและการขัดเกลาจริยธรรมในจริยศาสตร์เม่งจื๊อ

Sarinya Arunkhajornsak

ศรinya อรุณขจรศักดิ์

Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Thailand

## Corresponding author

e-mail: sarinya.a@chula.ac.th

Received 04-05-2022

Revised 26-08-2022

Accepted 01-09-2022

## Abstract

**Objectives:** This research paper aims to study and analyze the significant roles of metaphorical imagination in the process of moral cultivation in Mencius' ethics, especially the process of making a philosophical understanding regarding human nature and the nature of moral cultivation.

**Methods:** This paper mainly examined such issues from the *Mencius*.

**Results:** Mencius uses plant metaphor to make a clear understanding about human nature and moral cultivation using three points: 1) the important components in the process of moral cultivation, such as a continuous effort in procedural moral development, 2) the reasons to why nourishing sprouts of virtues in the heart-mind should be concerned as the priority in the process of moral cultivation, and 3) the socio-cultural environment to support the ethical growth of the people requires a ruler and government policies that promote the people's welfare.

**Application of this study:** The study of plant metaphor in this paper can serve as a guide for the study of other metaphors in the process of moral cultivation in Confucian ethics.

**Keywords:** Mencius, imagination, metaphor, moral cultivation

## บทคัดย่อ

**วัตถุประสงค์:** บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์บทบาทสำคัญของจินตนาการเชิงอุปสรรคพืชในกระบวนการขัดเกลาจริยธรรมในจริยศาสตร์เม่งจื๊อ โดยเฉพาะกระบวนการสร้างความเข้าใจทางปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ และธรรมชาติของการพัฒนาจริยธรรม

**วิธีการศึกษา:** บทความนี้ศึกษาประเด็นดังกล่าวจากคัมภีร์เม่งจื๊อเป็นหลัก

**ผลการศึกษา:** ผลการศึกษาเสนอว่าเม่งจื๊อใช้อุปสรรคพืชเพื่อสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และการพัฒนาจริยธรรมในสามเรื่องหลัก ๆ คือ 1) องค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการพัฒนาจริยธรรม เช่น การลงแรงความพยายามอย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการ 2) เหตุผลที่อธิบายว่าทำไมการการบำรุงเลี้ยงเชื้อหน่อทางศีลธรรมในจิตใจจึงต้องใส่ใจเป็นลำดับต้นในกระบวนการพัฒนาจริยธรรม และ 3) การจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมให้เอื้อต่อการงอกเงยทางจริยธรรมของประชากรรัฐ ต้องอาศัยผู้ปกครองและนโยบายจากรัฐที่ส่งเสริมสวัสดิการของประชากรรัฐ

**การประยุกต์ใช้:** การศึกษาอุปสรรคพืชในบทความนี้ สามารถเป็นแนวทางสำหรับศึกษาอุปสรรคอื่น ๆ ในกระบวนการขัดเกลาจริยธรรมในจริยศาสตร์สำนักขงจื๊อได้

**คำสำคัญ:** เม่งจื๊อ จินตนาการ อุปสรรคพืช การขัดเกลาจริยธรรม

## บทนำ

การขัดเกลาและพัฒนาจริยธรรมเป็นประเด็นหนึ่งที่สำคัญในจริยศาสตร์สำนักขงจื๊อ เม่งจื๊อมองว่าหัวใจหลักของการพัฒนาจริยธรรม คือการขัดเกลาอารมณ์ ความรู้สึก และการปฏิบัติทางศีลธรรม ให้ “ขยาย” (推) ไปสู่บุคคลอื่น นอกเหนือจากบุคคลที่เราใกล้ชิดหรือคุ้นเคย โดยอารมณ์และความรู้สึกที่เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายนั้นอาจเป็นได้ทั้งจิตใจ (心) ที่เป็นแนวโน้มทางศีลธรรมโดยธรรมชาติของมนุษย์ อันได้แก่ ความเมตตา กรุณา ความละอายใจ ความเคารพนอบน้อม

และความรู้สึกผิดชอบ รวมทั้งอาจเป็นอารมณ์ ความรู้สึก และความปรารถนาที่มาจาก การค้นหาภายในจิตใจของตนจาก ประสบการณ์ที่ระลึกได้หรือจากการกระตุ้นเร้าด้วยจินตนาการและสิ่งแวดล้อม (Arunkhajornsak, 2011) แม้ว่าเม้งจื่อจะเสนอ ความคิดเรื่องการขัดเกลาทางศีลธรรมดังกล่าวจากฐานคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์นั้นดี ซึ่งยอมรับความสำคัญของการบ่มเพาะ คุณธรรม การสร้างแรงขับเคลื่อนทางศีลธรรม และกระตุ้นเร้าด้วยสิ่งแวดล้อมหรือสังคมที่มีปัจจัยเหมาะสม แต่ในกระบวนการขัดเกลา จริยธรรมด้วยการขยายอารมณ์ ความรู้สึก ความปรารถนา และการกระทำดังกล่าว ผู้พัฒนาตนจำเป็นต้องอาศัยจินตนาการเป็น ส่วนสำคัญ โดยเฉพาะในกระบวนการคิดใคร่ครวญและการพิจารณาตัดสินทางศีลธรรม<sup>1</sup> ดังจะเห็นได้จากบทเด็กตกบ่อน้ำ (เม้งจื่อ 2A:6) เม้งจื่อใช้จินตนาการสร้างสถานการณ์สมมติขึ้นมาว่าหากมีเด็กทารกกำลังตกลงไปในบ่อน้ำ มนุษย์ที่เห็นเหตุการณ์นี้ อย่างฉับพลันทันใด ย่อมมีจิตที่สะทกสะท้าน ซึ่งจิตที่สะทกสะท้านนี้เป็นแนวโน้มโดยธรรมชาติที่สามารถพัฒนาเป็นความเมตตา กรุณาหรือมนุษยธรรมต่อไปได้ เม้งจื่อใช้จินตนาการดังกล่าวเพื่อให้เราลองค้นหาจิตใจของตนเองว่าจะมีจิตใจที่รู้สึกสะทกสะท้าน เช่นกันหรือไม่ ส่วนในบทสนทนาระหว่างเม้งจื่อและราชาฉีในเม้งจื่อ บท 1A:7 เม้งจื่อได้ชี้แนะให้ราชาฉีใคร่ครวญถึงจินตภาพ และประสบการณ์ทางอารมณ์ของตนเมื่อครั้งที่ราชาฉีเคยช่วยชีวิตวัวให้รอดพ้นจากการถูกเชือดในพิธีบูชายัญ เนื่องจากทนเห็น ความเจ็บปวดของวัวไม่ได้ เม้งจื่อจึงชี้ชวนให้ราชาฉีใช้จินตนาการเทียบเคียงต่อ ถึงความทุกข์ยากของประชากรราษฎรกับ ความเจ็บปวดของวัวว่า มีความใกล้เคียงกัน เพื่อโน้มน้าวให้ราชาฉีหันมาใส่ใจดูแลชีวิตของประชากรราษฎร

ในซีกโลกตะวันตก การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของจินตนาการในทฤษฎีทางศีลธรรม มักเป็นการถกเถียงว่าจินตนาการ ทั้งในแง่จินตภาพ (image or projection) และการสร้างจินตนาการ (imaging) มีบทบาทอย่างไรหรือไม่ในการใช้เหตุผลหรือ การตัดสินทางศีลธรรม ซึ่งการใช้เหตุผลทางศีลธรรมมักเกี่ยวข้องกับการพิจารณาตัดสินว่าจะน่ากฎหรือหลักการทางศีลธรรมมาใช้ พิจารณาตัดสินหรือประยุกต์ใช้กับกรณีเฉพาะได้อย่างไร ความเข้าใจเกี่ยวกับจินตนาการในการถกเถียงดังกล่าวจึงเป็นการมอง จินตนาการในแง่เป็นเครื่องมือประกอบการใช้เหตุผลเพื่อพิจารณาเชื่อมโยงกฎศีลธรรมกับการประยุกต์ใช้ เช่น ในการคำนวณ ผลลัพธ์ตามหลักมหรสพของประโยชน์นิยม อาจจะต้องใช้จินตนาการและใคร่ครวญถึงผลลัพธ์ที่เป็นไปได้ในแง่มุมต่างๆ ร่วมด้วย เพื่อนำไปสู่การคำนวณประโยชน์สุขที่รอบคอบ เป็นต้น (Coeckelbergh, 2007 : 1-2) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนักปรัชญาบาง กลุ่มมองว่าการตัดสินใจแก้ปัญหาทางศีลธรรม มิใช่เพียงการประยุกต์ใช้กฎศีลธรรมในสถานการณ์เฉพาะเท่านั้น เช่น ไอริส เมอร์ดอค (Iris Murdoch) และมาร์ธา นุสบอม (Martha Nussbaum) มองว่าจินตนาการสำคัญต่อการรับรู้ทางศีลธรรม เพราะการรับรู้ ทางศีลธรรมมิใช่เพียงการมองเห็นโลกเชิงประจักษ์แล้วตอบสนองต่อสถานการณ์ หรือการมีความรู้เชิงนามธรรมเกี่ยวกับ กฎศีลธรรมในกระบวนการคิดใคร่ครวญเท่านั้น หากแต่เกี่ยวข้องกับ “วิธีการมอง” และจินตภาพในจิตของผู้กระทำทางศีลธรรมซึ่ง สะท้อนความเข้าใจบางอย่างที่ทำให้มองเห็นโลกและผู้อื่นอย่างเห็นอกเห็นใจและเข้าใจถึงคุณค่าทางศีลธรรมของผู้อื่น ด้วยเหตุนี้ นุสบอมจึงมองว่าการอ่านวรรณกรรมมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาการรับรู้ทางศีลธรรมของเรา และช่วยพัฒนาความสามารถ ในการจินตนาการถึงคุณค่าและความทุกข์ยากผู้อื่นได้มากขึ้น (Biss, 2014 : 3-7) ส่วนนักปรัชญาปฏิบัตินิยม เช่น จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ริชาร์ด รอร์ตี้ (Richard Rorty) มองว่าความสามารถในการคิดใคร่ครวญทางศีลธรรมมิใช่เป็นความสามารถ ในการใช้เหตุผล หากแต่เป็นความสามารถในการใช้จินตนาการ (หรือ “dramatic rehearsal”) เพื่อสร้างทางเลือกที่หลากหลายของ การกระทำ และทำการสำรวจตรวจสอบทางเลือกเหล่านั้นเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจที่เหมาะสม สำหรับปฏิบัตินิยม ความสำคัญของ จินตนาการกับการพัฒนาชีวิตทางจริยธรรมมิใช่เพียงเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการใช้เหตุผลเชิงเปรียบเทียบเมื่อจะพิจารณาตัดสิน ทางศีลธรรมเท่านั้น หากแต่ยังมีบทบาทอื่นๆ อีกด้วย เช่น การจินตนาการภาพในอนาคตของทางเลือกที่เป็นไปได้ต่าง ๆ การจินตนาการภาพอุดมคติของชีวิตที่ดีและสังคมที่น่าพึงปรารถนา การจินตนาการถึงตัวเองในสถานการณ์ทางศีลธรรมที่ผู้อื่น เผชิญเพื่อนำไปสู่การเห็นอกเห็นใจความทุกข์ยากของผู้อื่น การจินตนาการถึงตัวตนทางศีลธรรมทั้งของตนเองและของผู้อื่น การจินตนาการสร้างสรรค์ทางแก้ปัญหาอื่นๆ ที่หลุดไปจากกรอบคิดเดิมๆ การจินตนาการในแง่ศิลปะในการแสดงออกของ ประสบการณ์และการกระทำทางศีลธรรม การจินตนาการในแง่การสร้างสรรค์ทางเลือกอื่นๆ เพื่อปรับสมดุลของความต่าง ในความเห็นของคนในชุมชนเพื่อให้เกิดความเห็นพ้องร่วมกัน และการจินตนาการในรูปแบบของอุปลักษณ์ (metaphor) เพื่อสร้าง

<sup>1</sup> คำว่า “การตัดสินทางศีลธรรม” นี้อาจรวมถึงการตัดสินว่าอะไรควรหรือไม่ควรปฏิบัติอย่างมีศีลธรรม แต่สำหรับบทความนี้จะเน้นเฉพาะการตัดสินทาง ศีลธรรมที่อยู่ในกระบวนการขัดเกลาจริยธรรม ซึ่งเป็นการตัดสินว่าควรปฏิบัติตนเช่นไรในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อพัฒนาตนไปสู่การบรรลุเป้าหมาย ทางศีลธรรม

ความเข้าใจในเรื่องการดำเนินชีวิตทางจริยธรรม เป็นต้น (Coeckelbergh, 2007 : 13-21) การที่นักปรัชญาดังกล่าวพยายามเสนอบทบาทอื่นของจินตนาการในทฤษฎีทางศีลธรรม ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความไม่พอใจวิธีการมองจริยศาสตร์และประสบการณ์ทางศีลธรรมว่าเป็นเรื่องการใช้เหตุผลทำตามหลักการทางศีลธรรม และต้องการหาวิธีการอื่นในการเข้าใจประสบการณ์ทางศีลธรรมของมนุษย์ (Coeckelbergh, 2007 : 11-12)

ที่ผ่านมาผู้ศึกษาจริยศาสตร์เมิ่งจื๊อมีวิเคราะห์และถกเถียงบทบาทของจินตนาการกับการขัดเกลาจริยธรรมโดยจำกัดกรอบการวิเคราะห์จินตนาการในแง่ของการใช้เหตุผลเทียบเคียงหรือเชิงเปรียบเทียบ (analogical reasoning) ในกระบวนการใช้เหตุผลทางศีลธรรม (moral reasoning) เป็นหลัก (Nivison, 1996 : 108-114) แต่ในปัจจุบันเริ่มมีการศึกษาบทบาทอื่น ๆ ของจินตนาการนอกเหนือจากบทบาทในแง่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการคิดใช้เหตุผลเชิงเปรียบเทียบ เช่น อิมลี แม็คเร (Emily McRae, 2011) เสนอว่าหากพิจารณาจากเมิ่งจื๊อบท 1A:7 การขัดเกลาจริยธรรมในทัศนะของเมิ่งจื๊อน่าจะมีอย่างน้อยสามขั้นตอนด้วยกัน (McRae, 2011 : 594-595)<sup>2</sup> ประการแรก คือ ก่อนที่จะขยายอารมณ์ ความรู้สึก และการปฏิบัติทางศีลธรรมไปสู่บุคคลอื่น ๆ ได้ ผู้ขัดเกลาจริยธรรมจำเป็นต้องสำรวจและตรวจสอบจิตใจของตนเอง เพื่อค้นหา “เชื้อหน่อ” (sprout) ในจิตใจที่เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายก่อน และยังคงตระหนักถึงอารมณ์และความรู้สึกนั้นด้วยว่าสามารถเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายและพัฒนาไปสู่อารมณ์ทางศีลธรรมได้อย่างไร ทั้งนี้เพราะเมิ่งจื๊อมองว่ามิใช่ทุกอารมณ์ความรู้สึกจะเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาจริยธรรมได้ และการตระหนักว่าตนมีเชื้อหน่อทางศีลธรรมในจิตใจก็มิใช่จะเกิดขึ้นได้อย่างง่ายดาย ดังเช่นราชาฉีมิได้ตระหนักว่าจิตใจที่ตนมีอาจทนเห็นความเจ็บปวดของวัวได้นั้น สามารถพัฒนาไปสู่ความเมตตากรุณาและมนุษยธรรมต่อประชากรราษฎรได้ จนกระทั่งเมิ่งจื๊อมาช่วยชี้แนะและชี้ชวนให้ราชาฉีค้นหาและตรวจสอบจิตใจของตนเอง ประการที่สอง ในการขัดเกลาจริยธรรมจำเป็นอย่างไรที่ผู้ขัดเกลาจะต้องมีทัศนะหรือความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และการพัฒนาจริยธรรมที่ถูกต้อง (ความเข้าใจที่ว่ามนุษย์มีแนวโน้มทางศีลธรรมในจิตใจอยู่ก่อนแล้ว การพัฒนาคุณธรรมคือการบ่มเพาะแนวโน้มนั้นให้งอกเงย) เพราะเมิ่งจื๊อมองว่าการมีทัศนะหรือความเข้าใจต่อเรื่องดังกล่าวไม่ถูกต้อง อาจกลายเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาตนได้ ดังที่เมิ่งจื๊อกล่าวกับผู้ที่ไม่เข้าใจการพัฒนาจริยธรรมว่าจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการบ่มเพาะในเชิงกระบวนการนั้น เปรียบได้กับชายชาวแคว้นซ่งที่ทำต้นกล้าตายด้วยการดึงต้นกล้าขึ้น เพราะอยากให้ต้นกล้างอกอย่างรวดเร็ว (เมิ่งจื๊อ 2A:2) ประการที่สาม การขยายอารมณ์ ความรู้สึก และการปฏิบัติทางศีลธรรมเกี่ยวข้องกับการจัดวางและจัดการกับความเชื่อ การตัดสินใจ และการสร้างจินตนาการ เพื่อการกระตุ้นเร้าหรือสร้างแรงขับเคลื่อนให้อารมณ์ความรู้สึกเพิ่มขึ้นหรือลดลง ดังเช่นการที่ราชาฉีรู้สึกเมตตากรุณาต่อวัวนั้น เพราะมีความเชื่อด้วยการถูกเชือดนั้นมีความเจ็บปวด เมื่อจินตนาการภาพวัวที่กำลังเจ็บปวดทรมานจากการถูกฆ่า จิตใจที่มีอาจทนเห็นความเจ็บปวดของผู้อื่นจึงถูกกระตุ้นเร้าให้มีมากขึ้น การพัฒนาจริยธรรมด้วยการขยายจึงเกี่ยวข้องกับการจัดวางและจัดการกับความเชื่อ การตัดสินใจ และการสร้างจินตนาการในลักษณะดังกล่าว โดยมีจำเป็นต้องอาศัยการใช้เหตุผลเชิงเปรียบเทียบเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมองว่าแม็คเรมองข้ามขั้นตอนสำคัญอีกประการในการพัฒนาจริยธรรม กล่าวคือ ในการสำรวจและตรวจสอบจิตใจของตนเอง เพื่อค้นหาจิตใจที่เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายอารมณ์ความรู้สึกนั้น อาจมิใช่เพียงการค้นหาแนวโน้มโดยธรรมชาติในจิตใจเท่านั้น แต่อาจรวมถึงความปรารถนาและแรงบันดาลใจที่สามารถพัฒนาหรือขยายไปสู่การพัฒนาจริยธรรมต่อไป ในกรณีของราชาฉีนั้นหากพิจารณาจากบทสนทนาอื่นๆ ด้วย จะเห็นได้ว่าราชาฉีค้นพบความปรารถนาของตนเองคือ ชอบกินดีมีท้องเที่ยว ทรัพย์สมบัติ และกามารมณ์ เมิ่งจื๊อจึงพยายามชี้ชวนให้เห็นว่าความปรารถนาและความรื่นรมย์เหล่านี้สามารถพัฒนาไปสู่การพัฒนาจริยธรรมต่อไปได้อย่างไร<sup>3</sup>

สำหรับบทความวิจัยชิ้นนี้จะวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของจินตนาการในกระบวนการขัดเกลาจริยธรรมในจริยศาสตร์เมิ่งจื๊อโดยเฉพาะกระบวนการที่สองตามทัศนะของแม็คเรเป็นหลัก<sup>4</sup> โดยเสนอว่าการวิเคราะห์อุปลักษณ์พีชที่ปรากฏในคัมภีร์เมิ่งจื๊อ ช่วยทำให้เห็นว่าเมิ่งจื๊อใช้จินตนาการในเชิงอุปลักษณ์ สร้างความเข้าใจทางปรัชญาที่ถูกต้องเกี่ยวกับธรรมชาติ

<sup>2</sup> นอกจากแม็คเรแล้ว ยังมีงานของ อามิต ชตุรวเอตี (Chaturvedi, 2012)

<sup>3</sup> Limpanusorn (2015 : 30-31) ข้อสังเกตไว้ว่าในบรรดาผู้ปกครองที่เมิ่งจื๊อสอนหาด้วย ราชาฉีเซวียนหวังน่าจะเป็นคนเดียวที่เมิ่งจื๊อเห็นว่ามีความดีที่จะพัฒนาตนเป็นธรรมราชาได้มากที่สุด อีกทั้งราชาฉีก็มีความที่อ่อนน้อมและดูเหมือนจะยอมรับฟังเมิ่งจื๊อมากที่สุด

<sup>4</sup> เนื่องจากข้อจำกัดของพื้นที่ในการนำเสนอ ในบทความนี้จึงขอนำเสนอผลการวิจัยเฉพาะการใช้อุปลักษณ์ในกระบวนการขัดเกลาจริยธรรมแบบที่สองเท่านั้น ส่วนการวิเคราะห์การใช้จินตนาการในกระบวนการขัดเกลาจริยธรรมแบบแรกและแบบที่สามอยู่ในงานวิจัยฉบับเต็มและจะนำเสนอในโอกาสอื่นต่อไป

มนุษย์และการขัดเกลากิริยธรรมอย่างไร บทความนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็นสามส่วน ส่วนแรกจะเป็นการให้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้อุปลักษณ์ในฐานะเป็นวิธีการคิดทางปรัชญา ส่วนที่สองจะเป็นการวิเคราะห์อุปลักษณ์พืชที่ปรากฏในคัมภีร์ *เมิ่งจื๊อ* และการขัดเกลากิริยธรรมในจริยศาสตร์ *เมิ่งจื๊อ* ซึ่งมีอยู่สามกลุ่ม กลุ่มแรก คือพืชที่เติบโตจากเมล็ดพันธุ์หรือต้นกล้า ที่เพาะปลูกในสวนหรือในไร่เชิงกลีกรรรม เพื่อนำดอกผลไปใช้ในการบริโภค พืชชนิดนี้ได้แก่ธัญพืชต่างๆ เช่น ต้นข้าว ธัญพืชทั้งหลาย กลุ่มที่สอง คือพืชที่เป็นไม้ยืนต้น ได้แก่ ต้นหลิว ต้นอุ้งถ้ง ต้นพุทรา ต้นถั่ว ต้นจ๊อ ซึ่งบางชนิดเป็นต้นไม้มีค่า และกลุ่มที่สาม คือ พืชในระบบนิเวศที่เป็นป่าไม้ซึ่งเติบโตตามธรรมชาติ และส่วนสุดท้ายของบทความจะเป็นบทสรุป

## ความสำคัญของอุปลักษณ์ในฐานะวิธีการคิดทางปรัชญา

เมิ่งจื๊อมองว่าในการขยายหรือพัฒนาจริยธรรม หากมีความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และธรรมชาติของการพัฒนาจริยธรรมที่ไม่ถูกต้อง (เช่น ความเข้าใจที่วามมนุษย์ไม่มีแนวโน้มทางศีลธรรมโดยธรรมชาติ หรือการบ่มเพาะจริยธรรมไม่ต้องอาศัยเวลาหรือความพยายามในเชิงกระบวนการ เป็นต้น) ก็อาจกลายเป็นอุปสรรคในการพัฒนาจริยธรรมได้ อาจกล่าวได้ว่าเมิ่งจื๊อใช้จินตนาการในเชิงอุปลักษณ์เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และการพัฒนาจริยธรรมได้อย่างโดดเด่น และมีนัยสำคัญต่อการเข้าใจจริยศาสตร์ *เมิ่งจื๊อ* อย่างยิ่ง เช่น เมิ่งจื๊อมักเทียบจิตใจที่เป็นแนวโน้มทางศีลธรรมโดยธรรมชาติว่าเปรียบเหมือนต้นกล้าหรือเมล็ดพันธุ์ และการบ่มเพาะคุณธรรมเปรียบเหมือนกับการดูแลรักษาต้นไม้ (*เมิ่งจื๊อ* 2A:2) รวมทั้งเปรียบเทียบชั่วร้ายของมนุษย์ว่าเป็นผลจากการปล่อยให้หิมะขวานมาตัดโค่นต้นไม้บนภูเขาจนเตียนโล่ง (*เมิ่งจื๊อ* 6A:7) เป็นต้น ในทางปรัชญาอุปลักษณ์มิใช่เป็นเพียงการใช้ภาษาเชิงวรรณศิลป์อย่างหนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นรูปแบบหนึ่งในการนำเสนอความคิด โดยใช้ลักษณะเฉพาะของอุปลักษณ์ที่เป็นการนำปริณัยผลความคิดเกี่ยวกับสองสิ่ง ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกัน มาสื่อถึงความคิดอีกอย่าง ทำให้ได้เนื้อหาความคิดพิเศษที่มีอาจนำเสนอได้ในภาษารูปแบบอื่นหรือถ้าสื่อได้ก็ไม่อาจสื่อได้ครบถ้วนสมบูรณ์เท่าการใช้อุปลักษณ์<sup>5</sup> ในกรณีของอุปลักษณ์พืช เมิ่งจื๊อใช้กลุ่มของพืชพรรณที่หลากหลายลักษณะ เช่น ไม้ยืนต้น ธัญพืช วัชพืช ป่าไม้ เป็นต้น และองค์ประกอบของการทำให้พืชเหล่านี้เติบโต เช่น ผู้ดูแลสวน ขาวนา น้ำฟ้า ดิน ระบบนิเวศ เป็นต้น เป็นอุปลักษณ์เพื่อให้เข้าใจกระบวนการที่ซับซ้อนและปัจจัยที่สำคัญของการพัฒนาจริยธรรม ซึ่งมีอาจอธิบายได้ด้วยภาษาในเชิงบรรยาย นอกจากนี้ อุปลักษณ์ยังเป็นอีกวิธีหนึ่งที่นักปรัชญาเลือกใช้เพื่อนำเสนอความคิดและการอ้างเหตุผลของตน จอร์จ ลาคอฟ และมาร์ค จอห์นสัน (George Lakoff & Mark Johnson) ได้เสนอทัศนะว่ากระบวนการทางความคิดอย่างหนึ่งของมนุษย์ในการสร้างความหมายและการสื่อสารคือการใช้อุปลักษณ์ทางความคิด (conceptual metaphor) โดยใช้สิ่งหรือประสบการณ์ในโลกกายภาพซึ่งเป็นปริณัยผลความหมายที่มนุษย์คุ้นชิน เพื่อทำความเข้าใจ ให้เหตุผล และสื่อสารถึงสิ่งหรือความคิดใดๆ ที่เป็นนามธรรมซับซ้อนและมีโครงสร้างที่เข้าใจยาก อุปลักษณ์จึงเป็นวิธีการให้เหตุผลและให้ความเข้าใจอย่างหนึ่งของนักปรัชญา นอกเหนือจากการนำเสนอความคิดในรูปแบบของประพจน์ทางตรรกวิทยา<sup>6</sup> ด้วยเหตุนี้ การพิจารณาอุปลักษณ์ที่เมิ่งจื๊อใช้ เช่น

<sup>5</sup> ในทางปรัชญา มีการถกเถียงกันว่าการใช้ภาษาในรูปแบบอุปลักษณ์นั้นมีการสื่อความคิด ความหมาย หรือความจริงหรือไม่ อย่างไร เช่น บางกลุ่มมองว่าอุปลักษณ์เป็นเพียงการเปลี่ยนหรือแทนคำที่ไม่เหมาะสมด้วยคำที่เหมาะสม ส่วนกลุ่มที่มองว่าอุปลักษณ์ไม่ได้สื่อความคิดพิเศษใดแฝงอยู่ เช่น โดนัลด์ เดวิดสัน (Donald Davidson) มองว่าการที่ไม่สามารถถอดความ (paraphrase) ความหมายพิเศษที่แฝงอยู่ในอุปลักษณ์ได้นั้น มิใช่เพราะความพิเศษของภาษาแบบอุปลักษณ์ หากแต่เป็นเพราะภาษาแบบอุปลักษณ์นั้นมิได้สื่อความคิดใดนอกจากตัวอุปลักษณ์นั่นเอง ส่วนอีกกลุ่ม เช่น แมกซ์ แบล็ค (Max Black) จอร์จ ลาคอฟ และมาร์ค จอห์นสัน (George Lakoff and Mark Johnson) มองว่าอุปลักษณ์สื่อความคิดที่ต้องใช้อุปลักษณ์สื่อเท่านั้น สำหรับบทความนี้ยึดถือตามทัศนะที่ว่าอุปลักษณ์สื่อความคิดและความหมายพิเศษที่มีอาจใช้วิธีการอื่นได้ โปรดดูทฤษฎีต่างๆ เกี่ยวกับอุปลักษณ์ได้ใน (Soslke, 2002 : 24-51)

<sup>6</sup> การอ้างเหตุผลเปรียบเทียบคือการนำลักษณะที่เหมือนกันของสองสิ่งมาเทียบเคียงกัน เพื่อสรุปลักษณะที่เหลือของอีกสิ่งออกมา เช่น กระต่ายเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมเหมือนมนุษย์ หลังจากทดลองให้ทานยาต้านมะเร็งแล้ว ปรากฏเซลล์มะเร็งในตัวกระต่ายลดน้อยลง เพราะฉะนั้นยาต้านมะเร็งนี้ก็ต้องใช้กับมนุษย์ได้เช่นกัน เป็นต้น ต่างจากอุปลักษณ์ทางความคิดที่ใช้การเทียบเคียงในเชิงมโนทัศน์เพื่อทำความเข้าใจสิ่งที่เป็นามธรรมและซับซ้อน ในวงวิชาการปรัชญาจีนปัจจุบัน การศึกษาอุปลักษณ์ในตัวบทของสำนักคิดต่างๆ ตามกรอบคิดของจอร์จ ลาคอฟ และมาร์ค จอห์นสันมีมากขึ้น เช่น งานของซาร่าห์ อัลลัน (Sarah Allan) และเอ็ดเวิร์ด สลิงเอร์แลนด์ (Edward Slingerland) โปรดดู (Slingerland, 2011, 2015) (Mattice, 2014)

การปลูกพืชและน้ำ จึงมีใช้เพียงการใช้จินตนาการเพื่อโน้มน้าวคู่สนทนาเท่านั้น หากแต่เป็นวิธีการหนึ่งเพื่อนำเสนอความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และการพัฒนาจริยธรรม ซึ่งเป็นข้อเสนอทางปรัชญาที่สำคัญอย่างหนึ่งของเมิ่งจื่อ

### อุปลักษณพืชและการขัดเกลาจริยธรรมในจริยศาสตร์เมิ่งจื่อ

อาจกล่าวได้ว่าการใช้จินตนาการในเชิงอุปลักษณเพื่อสร้างความสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมนั้น เป็นวิธีการนำเสนอความคิดที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของพวกสำนักขงจื่อ การใช้อุปลักษณที่แตกต่างกันของนักปรัชญาเหล่านี้ สะท้อนทัศนะที่แตกต่างกันและโต้แย้งอยู่ในที่ในเรื่องการขัดเกลาจริยธรรม เช่น ใน *หลุนอี่วี่* มีการเปรียบเทียบการขัดเกลาจริยธรรมเป็นดั่งการแต่งแต้มสีสนับสนิบ และการตัดแต่งแกะสลักไม้และหินมีค่า (*หลุนอี่วี่* 1:15 และ 3:8) ทำให้เข้าใจได้ว่าการขัดเกลาจริยธรรมเกี่ยวข้องกับการแปรเปลี่ยนตัวตนและเนื้อแท้โดยธรรมชาติของผู้ขัดเกลาตนเป็นพื้นฐานหรือจุดเริ่มต้นของการพัฒนาจริยธรรม รวมทั้งเกี่ยวกับการเสริมแต่งและการแสดงออกของท่าทีและพฤติกรรมให้เหมาะสมและงดงาม ส่วนใน *เมิ่งจื่อ* ใช้อุปลักษณพืชและน้ำ เป็นเครื่องสะท้อนว่าการขัดเกลาจริยธรรมต้องอาศัยแนวโน้มโดยธรรมชาติ และการบำรุงเลี้ยงด้วยปัจจัยหรือสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมและอย่างเป็นกระบวนการ ในขณะที่สวินจื่อเลือกใช้การปั้นภาชนะจากดินเผาเป็นเครื่องสะท้อนว่าการขัดเกลาจริยธรรมต้องอาศัยจารีตและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการจัดรูปหรือแปรเปลี่ยนเนื้อแท้ธรรมชาติของมนุษย์ให้มีจริยธรรม กระบวนการขัดเกลาจริยธรรมจึงเกี่ยวข้องกับศิลปะและสุนทรีย์ (Wong, 2015 : 157-194) แม้ว่าการศึกษาอุปลักษณใน *เมิ่งจื่อ* อาจศึกษาในแง่ที่ว่าเมิ่งจื่อใช้อุปลักษณเพื่อขยายความคิดต่อจากขงจื่อ และเป็นการโต้แย้งกับสำนักคิดอื่นอย่างไรในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ แต่สำหรับบทความนี้จะพิจารณาอุปลักษณใน *เมิ่งจื่อ* ในแง่เป็นการใช้จินตนาการรูปแบบหนึ่งเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และการขัดเกลาจริยธรรมที่ถูกต้อง ในฐานะที่การสร้าง ความเข้าใจในเรื่องนี้ ถือเป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาจริยธรรม โดยอุปลักษณใน *เมิ่งจื่อ* ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวอย่างโดดเด่นที่สุดคืออุปลักษณพืช

หากพิจารณาตัวบททั้งหมดเราอาจแบ่งอุปลักษณพืชที่มีนัยต่อการเข้าใจประเด็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และการพัฒนาจริยธรรมเป็นสามกลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน กลุ่มแรก คือพืชที่เติบโตจากเมล็ดพันธุ์หรือต้นกล้า ที่เพาะปลูกในสวนหรือในไร่เชิงกลกรรมเพื่อนำดอกผลไปใช้ในการบริโภค พืชชนิดนี้ได้แก่ธัญพืชต่างๆ เช่น ต้นข้าว ธัญพืชทั้งห้า (*เมิ่งจื่อ* 1A:6, 2A:2, 6A:7, 6A:9 และ 6A:19) กลุ่มที่สอง คือพืชที่เป็นไม้ยืนต้น ได้แก่ ต้นหลิว ต้นอุ้งถ้ง ต้นพุทรา ต้นถั่ว ต้นจ๊อ ซึ่งบางชนิดเป็นต้นไม้มีค่า (*เมิ่งจื่อ* 6A:1 และ 6A:13-14) และกลุ่มที่สาม คือ พืชในระบบนิเวศที่เป็นป่าไม้ซึ่งเติบโตตามธรรมชาติ (*เมิ่งจื่อ* 6A:8) เมิ่งจื่อใช้อุปลักษณพืชในแต่ละกลุ่มเพื่อนำเสนอประเด็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และการพัฒนาจริยธรรมที่แตกต่างกัน ดังนี้ ประการแรก เมิ่งจื่อใช้อุปลักษณเมล็ดพันธุ์หรือต้นกล้าของธัญพืชเพื่อสร้างความเข้าใจว่า ในการเริ่มต้นของการพัฒนาจริยธรรมนั้นจะต้องอาศัยแนวโน้มทางศีลธรรมโดยธรรมชาติเป็นจุดเริ่มต้น และการเปลี่ยนแปลงสู่การมีคุณธรรมจะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายในจิตใจอย่างเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยระยะเวลา มิใช่อาศัยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการตัดแต่งเนื้อแท้จากการควบคุมด้วยแรงบังคับภายนอก ดังในบท 2A:2 กงซุนฉ้วนผู้เป็นศิษย์ถามเมิ่งจื่อว่าการฝึกจิตใจไม่ให้หวั่นไหวของเมิ่งจื่อแตกต่างอย่างไรกับของเกาจื่อ เมิ่งจื่อกล่าวว่าการฝึกจิตใจให้ไม่หวั่นไหวหรือการมีปณิธานที่มุ่งมั่นนั้น จะต้องบำรุงเลี้ยงพลังปรารถนาที่ถึงขั้นในจิตใจนั่นเอง เมิ่งจื่อกล่าวว่า

“...อันพลังปรารถนาชนิดนี้ไพศาลยิ่งนัก แกร่งกล้ายิ่งนัก หากบำรุงเลี้ยงอย่างตรงไปตรงมามีให้มีการเสื่อมสูญก็จักแบ่งบานสถิตอยู่เต็มหว่างฟ้ากับดิน พลังปรารถนาชนิดนี้จะบรรสานกับครรลองแห่งธรรมวิธี หากมิใช่เช่นนั้นพลังก็จะอ่อนระโหยลง พลังปรารถนาชนิดนี้เกิดขึ้นจากการสั่งสมครรลองธรรม หาใช่ได้มาโดยเพียงสวมเปลือกแห่งครรลองธรรมเท่านั้น หากเพียงปฏิบัติโดยมิเกิดความอึดเอมขึ้นในใจ พลังก็จะอ่อนระโหยลง เราจึงกล่าวว่า เกาจื่อไม่เคยรู้จักครรลองธรรมเลย เพราะหลงคิดว่ามาแต่ภายนอก แท้จริงเป็นสิ่งต้องรักษาไว้ไม่ให้ลางจืดจางต้องไม่ละลืมิ แต่ก็มิใช่ไปแทรกแซงช่วยให้เติบโต อย่าเป็นดังกรณีของชาวแคว้นซ่งดังแล้วว่า ชาวแคว้นซ่งผู้หนึ่งเป็นทุกข์ที่เห็นกล้วยไม้ไม่เติบโตใหญ่ทันดังใจ จึงลงแรงดัดต้นกล้วยให้สูงขึ้นแล้วกลับมาด้วย

ความเหนียวอ่อนบอแก่ผู้คนว่า วันนี้อ่างเหนือยแท้ แต่ข้าก็ได้ช่วยให้ต้นกล้าเติบโตใหญ่ขึ้นแล้ว ผู้เป็นบุตรชาย จึงรีบวิ่งไปดูพบว่า ต้นกล้าต่างแห่งเหี่ยวเฉาตายไปทั้งสิ้น ในหล้าโลกนี้ผู้ที่ไม่ช่วยต้นกล้าให้เติบโตมีน้อยนัก ผู้ละทิ้งเพิกเฉยโดยเห็นว่าไร้ประโยชน์ก็ไม่กระทำแม้การขจัดวัชพืช แต่ผู้ช่วยกล้าพืชให้เติบโตใหญ่นั้นไม่เพียง ไร้ประโยชน์ กลับเป็นโทษภัยให้เสื่อมสูญตงนี้แล...” (เมิ่งจื่อ 2A:2)<sup>7</sup>

เมิ่งจื่อไม่เห็นด้วยกับเก้าจื่อที่มองว่าการพัฒนาจริยธรรมมาจากการบังคับควบคุมการกระทำแต่เปลี่ยนออกไปเป็นไปตามครรลองธรรมหรือกฎศีลธรรมเท่านั้น เมิ่งจื่อจึงโต้แย้งว่าการพัฒนาจริยธรรมอยู่ที่การบำรุงเลี้ยงจิตใจที่เป็นแนวโน้มโดยธรรมชาติ (ซึ่งมีลักษณะเป็นพลังปรารถนาที่ถั่งท้น) อย่างต่อเนื่องและจะต้องไม่แทรกแซงเร่งรัดพลังนั้น การที่เมิ่งจื่อยกเรื่องราวของชาวแคว้นซ่งที่ปลูกข้าวผิดวิธีขึ้นมานั้น ก็เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องว่าการพัฒนาจริยธรรมจะต้องอาศัยการบำรุงเลี้ยงหรือการดูแลอย่างต่อเนื่อง ผู้ที่ต้องการพัฒนาจริยธรรมก็เปรียบเสมือนชาวไร่ที่ต้องใส่ใจดูแลและรู้วิธีการเพาะปลูกต้นข้าว มิใช่ปล่อยให้วัชพืชขึ้นโดยไม่กำจัดทิ้ง อย่างไรก็ตาม การไม่ใส่ใจดูแลและไม่ร้ายแรงเท่าการไม่รู้วิธีบ่มเพาะจริยธรรมที่ถูกต้องเหมาะสม เพราะการไม่รู้วิธีบ่มเพาะนอกจากจะทำให้จิตใจที่เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาจริยธรรมไม่ออกเงยแล้ว ยังอาจทำให้จิตใจนั้นสูญหายไปด้วย ดังเช่นชาวชาวแคว้นซ่งที่ลงแรงถึงต้นกล้าข้าวทุกวัน นอกจากจะเสียแรงเปล่าแล้ว ยังเป็นการทำให้ต้นข้าวตายหมดด้วย

จากอุปลักษณ์ดังกล่าวทำให้เข้าใจเพิ่มเติมด้วยว่าแม้แนวโน้มทางศีลธรรมสามารถสูญหายได้ก็จริง แต่ก็สามารถหวนหรือเพาะปลูกใหม่ได้ด้วย ดังในเมิ่งจื่อ บท 6A:9 เมิ่งจื่อกล่าวว่า “อย่าได้นึกจนถึงความไม่ปรีชาขององค์ราชา (หมายถึงราชาฉีเซวียนหวง) เลย ในหล้าโลกนี้มีสิ่งซึ่งเจริญพันธุ์กำเนิดขึ้นมาได้โดยง่ายตาย แต่หากปล่อยให้ได้รับแสงอาทิตย์หนึ่งวัน แล้วรับความหนาวเย็นสลับวัน ก็มีอาจที่จะยืนหยัดดำรงอยู่ได้ ตัวเรานี้โอกาสเข้าเฝ้านั้นมีน้อย ครั้นล้าถอยกลับออกมา บรรดาผู้นำความเหน็บหนาวก็แห่แหนมาถึง แม้เราจะปลูกฝังหน่ออ่อนลงไปบ้าง ก็ยังประโยชน์อันใดได้เล่า...”<sup>8</sup> เมิ่งจื่อตัดพ้อที่ตนได้มีโอกาสเข้าเฝ้าราชาฉีเพียงไม่กี่ครั้งและได้ช่วยราชาฉีในการค้นหาจิตใจเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการขยายสุมุณษยธรรมแล้ว แต่กลับล้มเหลวเพราะมีอาจทนกับบรรดาขุนนางและที่ปรึกษาจากสำนักคิดอื่นที่ต่างแห่แหนมายังรัฐฉีเพื่อนำเสนอความคิดของตนได้ (Fung, 1966: 68)<sup>9</sup> เปรียบเหมือนต้นกล้าที่เพาะปลูกลงดินแล้ว ย่อมเหี่ยวเฉาตายหากได้รับความหนาวเย็นติดต่อกันเป็นเวลานาน ความเข้าใจที่ว่าหากจิตใจที่เป็นแนวโน้มโดยธรรมชาติสูญหายแล้ว ก็มีอาจขัดเกลาพัฒนาตนได้อีก จึงเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง กระบวนการค้นหาและตรวจสอบจิตใจดังที่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ จึงเทียบได้กับการหวนเมล็ดพันธุ์หรือต้นกล้าของการบ่มเพาะจริยธรรมนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าแม้เมิ่งจื่อจะเชื่อในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์นั้นดีหรือมนุษย์มีมูลบทในจิตใจที่เป็นแนวโน้มทางศีลธรรมโดยธรรมชาติ แต่มูลบทนั้นก็มิใช่จะออกเงยได้เองเป็นคุณธรรมที่สมบูรณ์ ดังเช่นต้นไม้ในธรรมชาติที่มีได้ถูกปลูกไว้เพื่อหวังดอกผล หากแต่คุณธรรมหรือผลสำเร็จของการพัฒนาตนนั้น มาจากการตั้งใจ “เพาะ” และ “ปลูก” ที่คาดหวังในผลผลิตหรือผลสำเร็จ ซึ่งต้องอาศัยการใส่ใจดูแลบำรุงเลี้ยงและลงแรงด้วยความพยายามอย่างเป็นกระบวนการ รวมทั้งมีการจัดการปัจจัยและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อให้ต้นกล้าและเมล็ดพันธุ์พืชนั้นงอกเงย ดังที่เมิ่งจื่อกล่าวไว้ว่า “ธัญพืชทั้งหลายย่อมเป็นพันธุ์พืชอันมีค่างดงาม แต่ถ้าหากยังไม่สุกก็นับเป็นค่าไม่ได้เท่ากับผักถอยกลอยป้า มนุษยธรรมก็เป็นเช่นนั้น จักเห็นค่าก็ต่อเมื่อในยามสุกแล้ว” (เมิ่งจื่อ 6A:19) ในบทนี้ทำให้เห็นชัดเจนมากขึ้นว่า เพราะเหตุใดการค้นหาจิตใจเพื่อใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายหรือพัฒนาจริยธรรม จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญ เพราะมิใช่ต้นกล้าและเมล็ดพันธุ์ของพืชทุกชนิดที่เราควรใส่ใจดูแลให้เติบโต เราควรจะต้องใส่ใจเลือกปลูกเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณค่าหรือประโยชน์ต่อการบริโภค การพัฒนาจริยธรรมก็เช่นกัน จำเป็นต้องค้นหาจิตใจที่เป็นจุดเริ่มต้นและเติบโตกลายเป็นคุณธรรมหลักทั้งสี่ แต่เมื่อเพาะปลูกแล้ว หากไม่สามารถดูแลจนได้ผลผลิตที่สุกงอมหรือได้คุณธรรมที่สมบูรณ์ การลงแรงนั้นก็

<sup>7</sup> เมิ่งจื่อฉบับภาษาไทยที่ใช้ในบทความนี้ ใช้สำนวนแปลของ รองศาสตราจารย์ ดร. ปกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์ (Limpanusorn, 2015) โดยเทียบเคียงกับสำนวนแปลภาษาอังกฤษของ ดีซี.เลา (Lau, 1970) นอร์เดน (Van Norden, 2008) บลูม (Bloom, 2009) และ เล็กเก็ต (Legge, 1900) คำว่า “เหวิน” (仁) ผู้เขียนเลือกใช้คำว่า “มนุษยธรรม” แทนคำว่า “มนุสสรธรรม” ตามสำนวนแปลของปกรณ์แต่โดยนัยความหมายมิได้แตกต่างกัน

<sup>8</sup> ข้อความในวงเล็บเป็นของผู้เขียน

<sup>9</sup> ในสมัยจั้นกั๋ว รัฐฉีเป็นรัฐขนาดใหญ่ ราชาฉีเซวียนมักโปรดวิชาการศึกษาจึงได้ก่อตั้งศูนย์กลางทางวิชาการที่เรียกว่า “จีเซี่ย” อยู่ใกล้กับประตู “จีเหมิน” เจ้าเมืองฉีทรงให้เกียรติและยกย่องปัญญาชน “จีเซี่ย” มาก โดยแต่งตั้งให้เป็นขุนนางและสร้างคฤหาสน์ให้อยู่ นักคิดและผู้รู้มากมายจึงหลั่งไหลไปรวมที่ศูนย์นี้ เมิ่งจื่อก็เคยอยู่ในศูนย์นี้เช่นกัน และได้มีการบันทึกบนสนทนาระหว่างราชาฉีและเมิ่งจื่อดังปรากฏในเมิ่งจื่อ

ไร้ความหมาย ไม่ต่างอะไรกับพืชหญ้าและวัชพืชที่ไร้ประโยชน์ที่งอกตามป่าเขา<sup>10</sup> อย่างไรก็ตาม การค้นหาจิตใจเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายหรือพัฒนาจริยธรรมนี้ ครอบคลุมเฉพาะผู้ที่เริ่มต้นขัดเกลาจริยธรรมเท่านั้นหรือไม่ หากเป็นคนเลวจะต้องขัดเกลาจริยธรรมอย่างไร สิ่งที่มีเจื้อยเสนอย่อมต้องพิจารณาด้วยว่าผู้ที่กลายเป็นคนเลวนั้น ล้มเหลวทางจริยธรรมด้วยเพราะเหตุใด หากล้มเหลวเพราะละเลยไม่หมั่นเพาะจิตใจที่เป็นแนวโน้มทางศีลธรรมตามธรรมชาติของมนุษย์ จนสูญหายไป อาจต้องใช้วิธีค้นหาจิตใจอย่างอื่นที่สามารถเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาจริยธรรมได้ ดังเช่นกรณีของราชาฉีที่เมื่งจื้อช่วยค้นหาจิตใจแห่งความเมตตา กรุณาจากการที่ราชาฉีเมตตากรรณาต่อวัว แต่ไม่เมตตากรรณาต่อแพะ โดยเมื่งจื้อแนะนำให้ราชาฉีใช้จิตใจที่เมตตากรรณาต่อวัวเป็นจุดเริ่มต้นขยายไปสู่การมีความเมตตากรรณาต่อความทุกข์ยากของประชาราษฎร์ เป็นต้น

จากตัวบททั้งหมดข้างต้นจะเห็นได้ว่าเมื่งจื้อจงใจเลือกใช้อุปลักษณ์ธัญพืชเพื่อสื่อถึงมูลบททั้งสี่ที่เป็นแนวโน้มทางศีลธรรมในจิตใจของมนุษย์อย่างชัดเจน ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจอีกประเด็นด้วยว่า เมื่งจื้อมองว่ามนุษย์ทุกคนมีธรรมชาติที่เหมือนกันและมีแนวโน้มที่จะพัฒนาไปสู่เป้าหมายหรือผลสำเร็จได้เช่นเดียวกันกับปราชญ์หรือวิญญูชน ในเมื่งจื้อบท 6A:7 เมื่งจื้อใช้อุปลักษณ์ธัญพืชเพื่อสื่อประเด็นนี้ว่า

“ในปีที่อุดมสมบูรณ์หนุ่มแน่นมักเกียจมักคร้าน ในปีที่แล้งเซี่ยหนุ่มแน่นมักแรงแข็งขัน นั่นมิใช่เพราะคุณสมบัติแห่งธาตุแท้ที่ฟ้ามอบมาให้เป็นเหตุแห่งความแตกต่าง แต่เป็นเพราะตกอยู่ในท่ามกลางบ่วงแร้วที่ล้อมตัวอยู่ จิตใจจึงเป็นเช่นนั้น ดังเช่นการปลูกข้าวสาลี เมื่อหว่านเมล็ดกลงดินลง หากที่ดินเป็นอย่างเดียวกัน เวลาในการปลูกเพาะเป็นเวลาเดียวกัน ก็ย่อมงอกงามดี จวบจนถึงกลางฤดูร้อน ก็ล้วนสุกทั่ว หากมันต่างกันก็เป็นด้วยเนื้อดินเนื้อปุ๋ย น้ำคั่งน้ำฟ้าที่บำรุงเลี้ยง แลแรงงานคนที่ลงไปไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้นเมื่อเป็นพันธุ์ประเภทเดียวกัน ก็ย่อมต้องเหมือนกัน ฉะนั้นจึงตั้งข้อสงสัยจำเพาะในกรณีของมนุษย์เล่า ไม่ว่าจะเป็นอริยมมนุษย์หรือตัวเราเองย่อมเป็นพันธุ์ประเภทเดียวกัน...” (เมื่งจื้อ 6A:7)

เมื่งจื้อมองเห็นว่าคนที่ล้มเหลวกับการพัฒนาจริยธรรม ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีความเข้าใจว่ามนุษย์เกิดมาไม่เหมือนกัน บางคนเกิดมามีศักยภาพที่จะเป็นวิญญูชนหรือปราชญ์ได้ แต่บางคนเกิดมามีเนื้อแท้ที่ชั่วร้าย ไม่ว่าจะเป็นร่ำเรียนขัดเกลาอย่างไร ย่อมไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ (เมื่งจื้อ 6A:6) การใช้อุปลักษณ์พืชในบทนี้ก็เพื่อแย้งความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนดังกล่าว ประเด็นที่น่าสนใจอีกอย่างของบทนี้ นอกจากเรื่องที่ว่าธรรมชาติของมนุษย์มีแนวโน้มทางศีลธรรมที่เหมือนกันแล้ว เมื่งจื้อยังมองด้วยว่าสิ่งแวดล้อมและปัจจัยภายนอกมีส่วนสำคัญในการบ่มเพาะให้แนวโน้มโดยธรรมชาตินั้นงอกเงยได้ผลสำเร็จเช่นเดียวกับปราชญ์หรือวิญญูชน กล่าวอีกอย่างคือ แม้จะมีแนวโน้มโดยธรรมชาติเหมือนกัน แต่หากในกระบวนการขัดเกลาจริยธรรมนั้น มีสิ่งแวดล้อมและปัจจัยภายนอกที่ส่งอิทธิพลต่อการงอกเงยแตกต่างกัน ดอกผลหรือผลสำเร็จที่ออกมาอาจแตกต่างกันไปได้ คำถามที่ตามมาคือ เมื่งจื้อมองว่าปัจจัยและสิ่งแวดล้อมที่จะต้องจัดการเพื่อให้เกิดการพัฒนาจริยธรรมอย่างสมบูรณ์นั้นหมายถึงอะไร ผู้เขียนจะพิจารณาประเด็นนี้อีกครั้งในส่วนที่วิเคราะห์อุปลักษณ์พืชในกลุ่มที่สาม

ประการที่สอง เมื่งจื้อมองว่าสาเหตุอย่างหนึ่งที่ผู้คนไม่ใส่ใจในการพัฒนาจริยธรรมก็คือ การไม่ตระหนักเห็นคุณค่าและความสำคัญของกระบวนการนี้ เมื่งจื้อจึงนำพืชที่เป็นต้นไม้มีค่ามาเป็นอุปลักษณ์เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ในเมื่งจื้อบทที่ 6A:13 เมื่งจื้อกล่าวไว้ว่า “ต้นถ้งหรือต้นจ้อ ขนาดกำมือหรือสองมือโอบนั้น หากมีใครต้องการจะเพาะปลูก ก็ล้วนรู้จักการบำรุงเลี้ยงทั้งสิ้น แต่เมื่อเอ่ยถึงตัวเองนี้ กลับไม่รู้จักรั้วเลี้ยงดูแล เช่นนี้จะไม่เท่ากับว่ารักตัวเองไม่เท่ากับรักต้นถ้งต้นจ้อหรือ ช่างไร้สติไร้ความคิดยิ่งนัก”<sup>11</sup> ต้นถ้งและต้นจ้อ ถือว่าเป็นไม้มีค่าในยุคสมัยนั้น<sup>12</sup> และน่าจะเป็นไม้ที่คนนิยมปลูกหรือรู้ว่าจะต้องดูแลเลี้ยงดูอย่างไร การนำมาเปรียบเทียบกับพัฒนาจริยธรรมในบทนี้ ก็เพื่อสื่อให้เห็นว่าการขัดเกลาพัฒนาตนเองนั้นก็เปรียบได้กับ

<sup>10</sup> เมื่งจื้อใช้อุปลักษณ์วัชพืชและพืชหญ้าเพื่อสื่อถึงการขาดการดูแลเอาใจใส่ หรือการไม่ลงเส้นคงวาในวิถีจริยธรรมด้วย ดังในเมื่งจื้อบท 7B:21

<sup>11</sup> ประโยคที่ว่า “แต่เมื่อเอ่ยถึงตัวเองนี้ กลับไม่รู้จักรั้วเลี้ยงดูแล เช่นนี้จะไม่เท่ากับว่ารักตัวเองไม่เท่ากับรักต้นถ้งต้นจ้อหรือ” อาจารย์ปรกรณ์แปลว่าคำว่า “ตัวเอง” ว่า “กาย” ในขณะที่สำนวนแปลของนอร์เดน บลูม ดีซี.เลา และเล็กเก็ค ต่างแปลว่า “persons” “own selves” การแปลว่า “ตัวเอง” น่าจะสอดคล้องกับความคิดของเมื่งจื้อเรื่องธรรมชาติของมนุษย์มากกว่า ที่มีได้ให้ความกับการบำรุงเลี้ยง “ร่างกาย” หรือ body

<sup>12</sup> เล็กเก็คให้ข้อมูลว่าต้นจ้อถือว่าเป็น King of tree มักปลูกไว้เพื่อนำไม้ไปทำเป็นตราประทับ ส่วนต้นถ้งบางชนิดสามารถนำมาทำเป็นเครื่องดนตรีเช่นพิณได้

การปลูกต้นไม้ ในเมื่อต้นถั่งและต้นจืดผู้คนต่างให้คุณค่าและรู้จักที่จะดูแลเลี้ยงดูไม้ประเภทนี้ตั้งแต่เป็นต้นขนาดเล็กเท่ากำมือ จวบจนกระทั่งเติบโตใหญ่ แต่กับตัวเองซึ่งมีจิตใจที่มีคุณค่าอยู่กับตัวและต้องการการบำรุงเลี้ยงจิตใจอย่างต่อเนื่องเช่นกัน กลับไม่เห็นคุณค่าและเหลียวแล เมื่องจืดจึงมองว่าคนที่ไม่ใส่ใจพัฒนาตนเองจึงถือว่าขาดการใช้ปัญญาในการรู้คิดพิจารณา<sup>13</sup>

นอกจากนี้ หากเป็นธรรมชาติของมนุษย์ในส่วนของจิตใจที่เป็นแนวโน้มทางศีลธรรม เมื่องจืดจะใช้วิธีพืชและการปลูกพืชในแง่ศีลธรรมเป็นอุปลักษณ์เพื่อสื่อถึงการพัฒนาจริยธรรมจากธรรมชาติของมนุษย์ในส่วนดังกล่าว แต่ถ้าหากเป็นธรรมชาติของมนุษย์ในแง่ของร่างกายและอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย เมื่องจืดจะใช้พืชที่เป็นไม้ยืนต้นเพื่อสร้างความเข้าใจว่า ในกระบวนการพัฒนาจริยธรรม เราควรให้ความสำคัญหรือบำรุงดูแลส่วนนี้อย่างไร ในเมื่องจืดบทที่ 6A:14 เมื่องจืดกล่าวไว้ว่า

“มนุษย์ย่อมรักในร่างกายตัวตนทุกสัดส่วน เมื่อรักทุกสัดส่วน ก็ย่อมบำรุงเลี้ยงทุกสัดส่วน ไม่มีแผ่นผิวแม้สักนิ้วสักคืบที่ไม่รัก จึงย่อมไม่มีแผ่นผิวแม้สักนิ้วสักคืบที่ไม่บำรุงเลี้ยง การจะพินิจตรวจสอบว่าบำรุงเลี้ยงได้ดีหรือไม่ดี ยังมีวิธีอื่นอีกหรือ ก็พิจารณาจากตนเองนั่นเอง ร่างกายมีทั้งส่วนที่สูงค่าและส่วนที่ต่ำค่า มีทั้งส่วนที่ใหญ่โตและส่วนที่เล็กน้อย ไม่พึงเห็นแก่ส่วนที่เล็กจนเป็นอันตรายแก่ส่วนที่ใหญ่ ไม่พึงเห็นแก่ส่วนที่ต่ำค่าจนเป็นอันตรายแก่ส่วนที่สูงค่า ผู้บำรุงเลี้ยงสัดส่วนที่เล็กย่อมเป็นผู้น้อย ผู้บำรุงเลี้ยงสัดส่วนที่ใหญ่ย่อมเป็นผู้ใหญ่ ดังมีชาวสวนผู้ทอดทิ้งต้นอุ้งถ้งไม่มีค่า แต่คอยบำรุงเลี้ยงต้นพุทราหนามไหน ย่อมได้ชื่อว่าเป็นชาวสวนชั้นแล้ว ผู้คอยบำรุงเลี้ยงนิ้วมือเพียงนิ้วเดียว แล้วละเลยหลังไหล่โดยที่ตนเองก็ไม่ว่าง ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ละอะเลอะ ผู้พะวงแต่การกินดื่ม ย่อมเป็นที่ดูแคลนของผู้อื่นด้วยเหตุที่บำรุงเลี้ยงส่วนที่เล็กจนเสียการใหญ่ หากผู้ดื่มกินไม่ได้ละทิ้งจนเสียการอื่นได้ ปากกับท้องโยมิใช่เป็นอะไรที่มากกว่าส่วนหนึ่งส่วนผิวเพียงนิ้วเพียงคืบ” (เมื่องจืด 6A:14)

เมื่องจืดมองว่าธรรมชาติของมนุษย์นอกจากจะมีส่วนที่เป็นจิตใจซึ่งมีแนวโน้มทางศีลธรรมแล้ว ยังมีส่วนที่เป็นร่างกายและอวัยวะส่วนต่างๆ ด้วย โดยส่วนที่เป็นจิตใจหรือซินนั้นน่าจะมองได้ว่าเป็นทั้งหัวใจที่เป็นอวัยวะและจิตใจที่ทำหน้าที่ในการรู้สึกนึกคิด<sup>14</sup> แม้มนุษย์จะรักชีวิตและรักร่างกายทุกสัดส่วนของตน แต่ก็ต้องรู้จักแยกแยะว่าอวัยวะส่วนใดที่สูงค่าและส่วนใดที่ต่ำค่าหรือไม่สำคัญ จูซันก็ปรัชญาสำนักขงจื้อใหม่ตีความว่าอวัยวะที่สูงค่า ก็คือซินหรือจิตใจที่ทำหน้าที่รู้สึก มีอารมณ์ และขบคิด ส่วนร่างกายที่เล็กน้อยหรือต่ำค่าก็คืออวัยวะส่วนอื่น เช่น มือ ขา ปาก ตา หู เป็นต้น (Norden, 2008 : 155) จะเห็นได้ว่าเมื่องจืดเปรียบเทียบมนุษย์ที่รักในร่างกายของตนว่าเหมือนกับชาวสวน คนที่สนใจบำรุงเลี้ยงแต่อวัยวะส่วนที่เล็กน้อย โดยละเลยจิตใจซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญ ก็เปรียบได้กับชาวสวนชั้นแล้ว การใช้อุปลักษณ์ผู้ดูแลสวนในบทนี้ทำให้เข้าใจด้วยว่าเมื่องจืดมิได้ปฏิเสธการบำรุงเลี้ยงร่างกายหรือความอยากและความปรารถนาทางร่างกายและวัตถุ เพียงแต่เราต้องรู้ว่าส่วนใดที่สำคัญของร่างกายที่ต้องใส่ใจดูแลเป็นหลักหรือเป็นพิเศษ ดังเช่นชาวสวนที่ดีย่อมรู้ว่าจะบำรุงดูแลต้นไม้แต่ละชนิดอย่างไร นอกจากนี้ หากเปรียบเทียบระหว่างอุปลักษณ์ในกลุ่มที่หนึ่งกับกลุ่มที่สอง หรือระหว่างชาวไร่กับผู้ดูแลสวน ก็จะเห็นนัยที่สำคัญอีกอย่างของการขัดเกลาจริยธรรมในทัศนะของเมื่องจืด กล่าวคือ ในขณะที่การปลูกพืชและดูแลพืชของชาวไร่ เป็นการมุ่งหวังที่จะได้ผลผลิตเพื่อเก็บเกี่ยวตามที่คาดหวัง แต่การดูแลพืชของผู้ดูแลสวนมุ่งเน้นการเจริญเติบโตอย่างมีอายุยืนยาวของต้นไม้ กระบวนการขัดเกลาจริยธรรมก็เช่นกัน เราควร

<sup>13</sup> อย่างไรก็ตาม การที่เมื่องจืดเลือกใช้ต้นไม้ไม่มีค่าเป็นอุปลักษณ์เพื่อสื่อถึงความสำคัญของการพัฒนาจริยธรรมดังกล่าว มีความแตกต่างจากเก้าจื่อในเมื่องจืด บท 6A:1 ที่เลือกใช้ต้นหลิวและถั่วเขียวเป็นอุปลักษณ์เพื่อสื่อความเข้าใจเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และการขัดเกลาจริยธรรม กล่าวคือ เก้าจื่อมองว่าธรรมชาติเนื้อแท้ของมนุษย์ไม่มีแนวโน้มทางศีลธรรมใดๆ ทั้งสิ้น เปรียบเหมือนไม้ต้นหลิวที่รอช่างไม้มาตัดแต่งให้เป็นถั่วเขียว การขัดเกลาจริยธรรมก็คือการตัดแต่งเนื้อแท้ของมนุษย์ให้เป็นอย่างไรก็ได้ในภายหลัง จะเห็นได้ว่าเก้าจื่อใช้ภาพของไม้ไม่แฉ่งเป็นวัตถุของการทำถั่วเขียวเพื่อโยงว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นเกิดมาว่างเปล่า โดยมีได้โยงกับประเด็นเรื่องคุณค่าและความสำคัญของการพัฒนาจริยธรรม แต่เมื่องจืดใช้ภาพของการบำรุงเลี้ยงต้นไม้ที่มีค่า เพื่อโยงกับการบำรุงเลี้ยงจิตใจซึ่งมีคุณค่าและความสำคัญที่ต้องใส่ใจ

<sup>14</sup> คำว่า “ซิน” (心) มิได้มีความหมายอย่างเดียวกับ “จิต” (mind) ในปรัชญาตะวันตก สำนักขงจื้อไม่ได้แยกจิตกับกายเช่นเดียวกับวิธีคิดแบบทวินิยม กล่าวคือ แม้ว่าสำนักขงจื้อจะแยกจิตใจออกจากส่วนต่างๆ ของร่างกาย แต่การแยกนั้นมิได้แยกที่เนื้อแท้ว่าเป็นสสารหรือออสสาร หากแต่แยกแยะโดยดูจากหน้าที่การทำงานซึ่งสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆ ของร่างกาย คำว่า ซิน จึงรวมถึงหัวใจซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย และจิตที่คิดและรู้สึก ซึ่งทำหน้าที่ไตร่ตรอง ตรวจสอบตัวเอง ชี้นำการกระทำให้เหมาะสม และกำหนดความเป็นบุคคลของคนๆ นั้นทั้งหมด

ให้ความสำคัญกับกระบวนการนี้มิใช่เพราะจะนำไปสู่ผลสำเร็จหรือความเป็นเลิศทางจริยธรรมตามที่คาดหวังเท่านั้น หากแต่ยังมีความสำคัญในแง่ทำให้เกิดความกลมกลืนหรือสร้างความสมดุลในชีวิตให้เกิดความอย่งยั่งยืน การเลือกใช้อุปลักษณ์ต้นไม้และผู้ดูแลสวน จึงมุ่งสร้างความเข้าใจและให้ตระหนักเห็นความสำคัญของการพัฒนาจริยธรรมในแง่มุมนี้เป็นหลัก

ประการที่สาม จากที่ได้อธิบายอุปลักษณ์พืชทั้งสองกลุ่มข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นการใช้อุปลักษณ์เทียบเคียงเพื่อให้เห็นกระบวนการขัดเกลาจริยธรรมในระดับของปัจเจกบุคคล แต่ในแง่ของสังคมหรือชุมชนโดยรวมทั้งหมด เมิงจื๊อเลือกใช้ป่าไม้และระบบนิเวศน์เพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และการพัฒนาจริยธรรมที่ถูกต้อง ในเมิงจื๊อบทที่ 6A:8 เมิงจื๊อกล่าวว่า

“แมกไม้บนภูเขาหนึ่งชันช่องาม แต่โดยที่ตั้งอยู่ในคามเขตประเทศใหญ่ มีคนขวานเข้าไปตัดไปโค่นล้ม แล้วจะยังคงความงามช่ออยู่ได้หรือ ด้วยการบำรุงเลี้ยงของวันคืน ด้วยการชลอชบของหยาดฝนหยาดน้ำค้าง ไซ้ว่าจะไม่มีหน่ออ่อนแตกกล้าออกเต็ม แต่ครั้นพะทะวักวายเลี้ยงถูกปล่อยให้มาทะมาและเล็ม จึงทำให้กลายเป็นภูเขาโล้นเกลี้ยง ผู้คนเมื่อเห็นความเกลี้ยงโล้นของภูเขา ก็ย่อมหลงคิดไปว่าไม่เคยมีสินสมบัติอยู่มาก่อน ทั้งนี้หรือไซ้ว่าเป็นธรรมชาติธาตุแท้ของภูเขานั้น ที่สถิตอยู่ในตัวมนุษย์ก็ไซ้ว่าจะไร้จิตแห่งครรลองมนุษย์ธรรม แต่การปล่อยปลละทิ้งมโนธรรมไปจากตัว ก็เปรียบได้กับปล่อยให้คนขวานมาริตรานล้มโค่นต้นไม้ คอยตัดคอยบั่นทุกวันคืน แล้วจะยังคงความงามอยู่ได้หรือ ด้วยการบำรุงเลี้ยงของวันคืน จนถึงยามรุ่งอรุณเริ่ม ความซ่งความชอบชั่วดีที่ใกล้เคียงความเป็นมนุษย์ก็พอมืออยู่บ้าง แต่ครั้นเมื่อก่อปรกรรมบำเพ็ญกิจไปในระหว่างวัน ก็เบียดบ่อนทำลายจนบางเบาลง เมื่อบ่อนเบียนเวียนซ้ำอยู่รำไป พล้งอันสิ่งสมมาแต่คำคั้นก็ไม่พอเหลือให้เก็บออมไว้ เมื่อพล้งแต่คำคั้นไม่พอเหลือเก็บไว้ ช่องว่างทางจำแนกจากสัตว์เดรัจฉานก็ไม่ห่างนักแล้ว ผู้คนที่เห็นเดรัจฉานชาติในตัวผู้คนนั้น ก็ย่อมหลงคิดไปว่าไม่เคยมีคุณสมบัติอยู่มาก่อน ทั้งนี้หรือไซ้ว่าเป็นธรรมชาติธาตุแท้ของมนุษย์นั้น ดังนี้ หากได้รับการบำรุงเลี้ยง ย่อมไม่มีสิ่งใดที่ไม่เจริญเติบโตใหญ่ หากสูญเสียการเลี้ยงบำรุง ก็ย่อมไม่มีสรรพสิ่งใดที่ไม่เสื่อมทำลายลง ที่ท่านขงจื๊อกล่าวไว้ว่า ‘ยึดถือไว้ก็จะคงดำรงอยู่ ปล่อยทิ้งไปย่อมนำสู่สูญสลาย เข้าออกไม่รู้เวลาเปลี่ยนย้าย จะผันผายก็ไร้รู้ทิศทาง’ นั้นคงหมายกล่าวถึงจิตนี้กระมัง” (เมิงจื๊อ 6A:8)

หากพิจารณาเทียบอุปลักษณ์ในบทนี้กับกลุ่มแรก ดูเหมือนจะขัดแย้งกัน กล่าวคือ หากมนุษย์ทุกคนมีแนวโน้มทางศีลธรรมโดยธรรมชาติ และความสำคัญของการบ่มเพาะจริยธรรมอยู่ที่กระบวนการทำให้งอกเงยออกผล เราอาจถามได้ว่าเพราะเหตุใดจึงต้องใส่ใจดูแลการบ่มเพาะจริยธรรมนั้น ในเมื่อเมล็ดพันธุ์หรือต้นกล้านั้นอาจงอกเงยได้เองตามธรรมชาติ กล่าวอีกอย่างคือ การที่เมิงจื๊อให้ความสำคัญกับจารีต สังคม และวัฒนธรรมในกระบวนการพัฒนาจริยธรรมนั้น อาจกลายเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับข้อเสนอของสำนักขงจื๊อจากการใช้อุปลักษณ์พืช หากพิจารณาเฉพาะกระบวนการขัดเกลาจริยธรรมในระดับปัจเจกบุคคล การใช้อุปลักษณ์พืชในบทนี้ดูเหมือนจะขัดแย้งกับข้อเสนอที่ปรากฏในอุปลักษณ์พืชกลุ่มแรก แต่ผู้เขียนเห็นว่าเมิงจื๊อใช้อุปลักษณ์ป่าไม้และระบบนิเวศน์ในบทนี้ เพื่อสื่อกระบวนการขัดเกลาจริยธรรมในภาพรวมของชุมชนหรือสังคม และมีความเชื่อมโยงกับข้อเสนอเรื่องการปกครองอย่างมีนัยสำคัญ<sup>15</sup> กล่าวคือ ในบทนี้เมิงจื๊อมีได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงทางจริยธรรมของบุคคลหนึ่งที่เปลี่ยนจากเคยมีมโนธรรม และกลายเป็นคนที่เลวทรามชั่วร้าย หากแต่หมายถึงภาพรวมของสังคมทั้งหมดในยุคสมัยของเมิงจื๊อที่เต็มไปด้วยความเสื่อมถอยทางจริยธรรม ซึ่งรุนแรงกว่ายุคสมัยที่ขงจื๊อมีชีวิตอยู่ จนอาจทำให้เข้าใจผิดได้ว่ามนุษย์นั้นชั่วร้ายตั้งแต่กำเนิด เมิงจื๊อจึงใช้อุปลักษณ์ป่าไม้และระบบนิเวศน์เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความเสื่อมถอยทางจริยธรรมที่ทวีมากขึ้นนั้น มิใช่เป็นเช่นนั้นตั้งแต่แรก หากแต่เป็นเพราะปล่อยปลละทิ้งให้มโนธรรมค่อยๆ ถูกทำลาย เปรียบเหมือนภูเขาหนึ่งชันที่เคยเขียวช่อ แต่กลายเป็นภูเขาหัวโล้นเพราะปล่อยให้คนมาโค่นต้นไม้จนเตียนโล่ง และปล่อยให้สัตว์เลี้ยงเขาไปทะเล็มหน่ออ่อนจนงอกเงยไม่ทัน จะสังเกตได้ว่าเมิงจื๊อใช้ภาพของป่าไม้และระบบนิเวศน์ที่อุดมสมบูรณ์ และภาพของชุมชนเมืองใหญ่ที่ค่อยๆ เข้าไปทำลายระบบนิเวศน์ ในแง่นี้เราอาจมองได้ว่าประเด็นสำคัญมิใช่การไม่ยอมให้คนเข้าไปตัดต้นไม้ หรือไม่ให้สัตว์เลี้ยงเขาไปเล็มหญ้าเลย หากแต่เป็นประเด็นเรื่องความมากเกินไปจนทำลายสมดุล กล่าวอีกอย่างคือ เมิงจื๊อได้มองว่าปัญหาจากการที่สังคมมีคนไร้

<sup>15</sup> สำหรับผู้ที่สนใจประเด็นเรื่องการเมืองการปกครองในเมิงจื๊อ สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จาก (Shun, 1997) (Kim, 2020)

จริยธรรม หากแต่เป็นปัญหาว่าปัจจัยที่ทำให้คนกลายเป็นคนไร้จริยธรรมนั้นรุนแรงและมีมากเกินไป คำถามที่ตามมาคือ ปัจจัยที่ทำให้คนในสังคมกลายเป็นไร้จริยธรรมนั้นคืออะไร และ “ใคร” เป็นผู้ปล่อยให้ปัจจัยเหล่านั้นค่อยๆ เขามาทำลายมโนธรรมของคนในสังคม ผู้เขียนเห็นว่าปัจจัยที่ทำให้สังคมเสื่อมจริยธรรมในทัศนะของเม้งจื๊อ ก็คือการเห็นแก่ผลประโยชน์ (利) ส่วนตนเป็นอันดับต้น<sup>16</sup> สังเกตได้จากการทำลายระบบนิเวศน์ด้วยการตัดต้นไม้และให้สัตว์เลื้อยเข้าไปหาอาหารนั้น ก็คือการแสวงหาผลประโยชน์นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจมองได้สองแง่ ในแง่หนึ่งคือปัจเจกบุคคลเจ้าของมโนธรรมนั่นเองที่ไม่ใส่ใจดูแล ปล่อยให้ผลประโยชน์และความเห็นแก่ตัวเข้ามาครอบงำและชี้นำพฤติกรรม แต่ในอีกแง่หนึ่งก็อาจมองได้ว่าผู้ปกครองนั่นเอง ที่เป็นผู้ปล่อยให้การเห็นแก่ผลประโยชน์เข้ามาทำลายสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการออกเงจริยธรรมของคนในสังคม สำหรับเม้งจื๊อสิ่งแวดล้อมหรือสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม มีส่วนสำคัญยิ่งในการพัฒนาจริยธรรม หากสภาพสังคมไม่มีความไว้วางใจกัน ครอบครัวแตกแยก ไร้ความสงบเพราะสงคราม สวัสดิการไม่เพียงพอ การเรียกร้องให้คนมีจริยธรรมในสภาพแวดล้อมเช่นนี้ คงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก แม้มนุษย์จะมีแนวโน้มทางศีลธรรมโดยธรรมชาติก็ตาม ด้วยเหตุนี้ เม้งจื๊อจึงมองว่าผู้ปกครองเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาจริยธรรมและการศึกษาของประชากร จะสังเกตได้ว่าปรัชญาการปกครองของเม้งจื๊อมีรายละเอียดครอบคลุมถึงวิธีการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ และระบบการศึกษา ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นการจัดการสิ่งแวดล้อมหรือปัจจัยที่เอื้อต่อการบ่มเพาะจริยธรรมของประชากรนั่นเอง (Limpanusorn, 2015 : 42-43)<sup>17</sup> การที่สังคมมีความเสื่อมถอยทางจริยธรรม จึงอาจมองได้ว่าเป็นเพราะผู้ปกครองเป็นผู้ปล่อยให้การเห็นแก่ผลประโยชน์มีมากเกินไปจนเข้ามาทำลายปัจจัยที่เอื้อต่อการสร้างเสริมจริยธรรมของคนในสังคมทั้งหมด

## สรุปผลการศึกษา

แม้ว่าในการขัดเกลาหรือพัฒนาจริยธรรมนั้นจะต้องใช้วิธีการอื่นร่วมด้วย เช่น การใช้เหตุผลทางศีลธรรมในการพิจารณาตัดสินสถานการณ์เฉพาะ การกระตุ้นเร้าด้วยสิ่งแวดล้อมหรือประสบการณ์ทางอารมณ์ในสถานการณ์จริง การบ่มเพาะด้วยจารีตและวัฒนธรรมที่เหมาะสม เป็นต้น แต่จะเห็นได้ว่าในจริยศาสตร์เม้งจื๊อ จินตนาการมีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาทางศีลธรรม และยังช่วยอธิบายเหตุผลของความล้มเหลวทางศีลธรรมด้วยว่าเกี่ยวข้องกับการขาดการสร้างหรือการใช้จินตนาการอย่างไร กล่าวคือ ในบางครั้งความล้มเหลวทางศีลธรรมนั้น อาจมาจากผู้ที่ต้องการขัดเกลาจริยธรรมมีความเข้าใจทางปรัชญาที่คลาดเคลื่อนในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ จนอาจกลายเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาทางศีลธรรมได้ สำหรับเม้งจื๊อการใช้จินตนาการในเชิงอุปลักษณ์นอกจากจะเป็นวิธีการในการอ้างเหตุผลเพื่อโต้แย้งกับทัศนะอื่นในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์แล้ว ยังเป็นกลวิธีสำคัญในกระบวนการสร้างความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และธรรมชาติของการขัดเกลาจริยธรรม โดยมุ่งเน้นให้เกิดความเข้าใจในสามเรื่องหลักๆ ประการแรก คือ องค์ประกอบหรือปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาจริยธรรม ได้แก่ การค้นหาจิตใจที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาคุณธรรม การลงแรงและความพยายามอย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการ การจัดการสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการออกเงทางจริยธรรม ประการที่สองคือ เหตุผลที่อธิบายว่าทำไมการการบำรุงเลี้ยงเชื้อหน่อทางศีลธรรมในจิตใจจึงต้องใส่ใจเป็นลำดับต้นในกระบวนการพัฒนาจริยธรรม และประการที่สามคือ การจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมให้เอื้อต่อการออกเงทางจริยธรรมของประชากร ต้องอาศัยผู้ปกครองและนโยบายจากรัฐที่ส่งเสริมสวัสดิการของประชากร

<sup>16</sup> เม้งจื๊อไม่ได้มองว่าเราควรละทิ้งการเห็นแก่ผลประโยชน์ และมีได้มองว่าเราควรเสียสละตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม หากแต่ควรให้มนุษย์ธรรมและครองธรรมซึ่งนำการคำนึงถึงผลประโยชน์และการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ดังเช่นที่เม้งจื๊อแนะนำให้ราชาธิเบ่งปันผลประโยชน์และความร่ำรวยร่วมกับประชากร

<sup>17</sup> นอกจากนี้ เม้งจื๊อยังมองว่าการปกครองด้วยคุณธรรมนั้นย่อมทำให้ผู้คนสยบยอม เปรียบเหมือนน้ำฟ้าที่ทำให้หน่ออ่อนของธัญพืชที่เหี่ยวแห้งงอกเงยได้ (เม้งจื๊อ 1A:6) ในแง่นี้ การปกครองด้วยคุณธรรมจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สังคมเจริญงอกงามด้วย

## กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “จินตนาการและการขัดเกลาทางศีลธรรมในจริยศาสตร์เมิ่งจื่อ” ในโครงการวิจัย “การคิด เทคโนโลยี และชีวิตที่ดี” เนื่องในวโรกาสการเฉลิมฉลองวาระ 60 พรรษาสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สนับสนุนโดยมูลนิธิมหาจักรีสิรินธรเพื่อคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

## References

- Arunkhajornsak, S. (2011). Arom Lae Khunnatham Lak Thang Si Nai Chariyasat Meng Jeu. [Mengzi's Four Core Virtues and Emotions]. In Boonnoon, C. and Satha-Anand S. (eds.) *Arom Kap Chariyasat*. [Core Virtues and Emotions]. (pp. 188-294). Bangkok: wiphasa. (In Thai)
- Biss, Mavis. (2014). Moral imagination, perception, and judgment. *The Southern Journal of Philosophy*, 52(1), 1-21.
- Bloom, I. (trans). (2009). *Mencius*. New York: Columbia UP.
- Chaturvedi, A. (2012). Mencius and Dewey on moral perception, deliberation, and imagination. *Dao: A Journal of Comparative Philosophy*, 11(2), 163-185.
- Coeckelbergh, M. (2007). *Imagination and Principles: An Essay on the Role of Imagination in Moral Reasoning*. New York: Palgrave Macmillan.
- Fung, Y. (1966). *A short history of Chinese philosophy*. New York: The Free Press.
- Kim, S. (2020). *Theorizing Confucian Virtue Politics: The Political Philosophy of Mencius and Xunzi*. Cambridge: Cambridge UP.
- Lau, D. C. (trans). (1970). *Mencius*. London: Penguin Book.
- Legge, J. (trans). [1900?] *The Four Books: Confucian Analects, The Great Learning, The Doctrine of Mean, and The Works of Mencius*. S.I : s.n.
- Limpanusorn, P. (trans). (2015). *Khamphi Meng Jeu*. [Meng Zi Scriptures]. Bangkok: openbooks. (In Thai)
- Mattice, S. A. (2014). *Metaphor and Metaphilosophy: Philosophy as Combat, Play, and Aesthetic Experience*. London: Lexington Books.
- McRae, E. (2011). The cultivation of moral feelings and Mengzi's method of extension. *Philosophy East and West*, 61(4), 587-608.
- Nivison, D. S. (1996). *The ways of Confucianism: Investigations in Chinese philosophy*. Edited and introduction by Bryan W. Van Norden. Illinois: Open Court.
- Satha-Anand, S. (trans). (2012). *Lun Yu: Khong Chue Sonthana*. [The Analects of Confucius]. Bangkok: openbooks. (In Thai)
- Shun, K. (1997). *Mencius and Early Chinese Thought*. Stanford: Stanford University Press.
- Slingerland, E. (2011). Metaphor and meaning in early China. *Dao: A Journal of Comparative Philosophy*, 10(1), 1-30.
- Slingerland, E. (2015). Crafting bowls, cultivating sprouts: Unavoidable tensions in early Chinese Confucianism. *Dao: A Journal of Comparative Philosophy*, 14(2), 211-218.
- Soskice, J. M. (2002). *Metaphor and Religious Language*. Oxford: Clarendon Press.
- Van Norden, B. W. (2008). *Mengzi: With Selections from Traditional Commentaries*. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Wong, D. B. (2015). Early Confucian philosophy and the development of compassion. *Dao: A Journal of comparative philosophy*, 14(2), 157-194.